

تفسیر سوره نصر (جلسه اول)

متن مستخرج از فایل صوتی تدریس استاد تاج آبادی - ۱۳۹۹/۱۲/۰۱

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

شناسه و موضوع محوری سوره

سوره نصر سوره‌ای مدنی است و به سوره تودیع هم شهرت پیدا کرده است. محور این سوره بشارت به نصرت و فتح الهی است. همچنین سه تکلیف تسبیح و تحمید و استغفار معین شده است.

سوالات اساسی سوره

چند پرسش اساسی در مورد این سوره مطرح است:

اول اینکه مقصود از نصرت چیست؟ مراد از فتح چیست؟ آیا نصرت و فتح خاصی مُراد است یا مطلق هر نصرت و فتحی که واقع می‌شود؟ اصولاً کاربرد واژه نصر و فتح در قرآن چیست؟ چه حادثه‌هایی مصداق نصر الله و فتح الله است؟ منظور از ورود مردم به دین چیست و چه تفاوتی با اسلام آوردن و ایمان آوردن دارد؟ آیا میان سه تکلیفی که در این سوره شده و سه بشارتی که داده شده است رابطه‌ای وجود دارد و اگر بله، چه رابطه‌ای و چرا؟ آیا به لحاظ تعداد اینها نکته‌ای وجود دارد؟

مراد از نصرت الهی

ابتدا آیات قرآن را بررسی نموده تا ببینیم که نصر الله و فتح الله چیست و چه شاخصه‌هایی دارد؟

خداوند متعال نوعاً در قرآن کریم در مواردی که می‌خواهد گشایشی خارق العاده و از طریق امدادهای غیبی برای جامعه دینی در مقابل دشمنان بیان کند از نصرت الهی استفاده می‌کند. خداوند متعال یاری کردنش در زندگی فردی را با نصرت به کار نبرده است یا بسیار کم به کار برده است (بیشتر واژه امداد، رحمت و... در این موارد بیان شده است). یکی از مصادیق آن تصرّف در ذهن و دل دشمنان و انحراف پنهان تشخیص و عزم آنهاست. مصداق دیگر، فعال‌سازی برخی از علل و اسباب طبیعی است مانند باد. یا در نزول ملائکه یا تشجیع دشمنان به اقدام به جنگ استفاده شده است.

در آیه ۱۲۴ سوره آل عمران «إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ» در مساله جنگ بدر از نصر استفاده می کند. در این جنگ تعداد مشرکان سه برابر مسلمین بوده است. همچنین به بیان مورّخین همه سربازان دشمن دارای ابزارآلات جنگی کامل بوده اند. اما در سپاه مسلمین تنها دو اسب و هشت شمشیر و شش زره در مقابل آنها جنگیدند. قرآن می فرماید که ما در ذهن شما اختلال ایجاد کردیم تا موضعی را انتخاب کنید که راه فراری نداشته باشید و جنگ را تا پایان ادامه بدهید و همچنین در آیه ۴۲ سوره انفال «إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لِاخْتِلَافْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيْنِهِ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَن بَيْنِهِ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ» کاری کردیم که مشرکین نقطه‌ای انتخاب کنند که از نظر جنگی برتر از شما باشند و اگر به دست خود شما بود چنین اتفاقی نمی افتاد. مورّخین می گویند که کسی از مدینه به سمت مکه می رفت و ابو جهل یا ابوسفیان او را دیده و از او پرسید که سپاه مسلمین را دیدی؟ جواب داد که آنها را دیدم در حالیکه موضعی انتخاب کرده اند که مشخص است می خواهند تا آخرین قطره خون بجنگند و قصد فراری ندارند. قرآن می فرماید که ما اراده کردیم این جنگ در بگیرد و مشرکان شکست بخورند این کار را کردیم. در ادامه در آیه ۴۳ «إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَاكِبِ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ» و آیه ۴۴ «وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ» آمده است که ای پیامبر ما در رویا لشکر دشمن را به تو کم نشان دادیم تا شما شجاعت و انگیزه جنگ بیابید و اگر واقعیت را نشان می دادیم و رویایت را برای مسلمین تعریف می کردی پس سپاه شما دچار سُستی میشد. همچنین شیطان مشرکان را تشجیع کرده و با آنها اعلام همراهی کرد تا با کم دیدن شما به جنگ تان بیایند. اما هنگامی که شیطان ملائکه الهی^۱ را در صحنه نبرد دید اعلام براءت کرده و فرار کرد و همین خوف و ترسی در دل دشمنان انداخت. در ماجرای بنی نظیر نیز خداوند متعال در دل آنها رعب و وحشت انداخت تا خودشان تسلیم شوند. یا در ماجرای غار که پیامبر بزرگوار اسلام صلی الله علیه وآله وسلم به غار پناه بردند خداوند به وسیله قراردادن تارهای عنکبوت بر در غار منجر به گول زدن دشمنان شد. اینها همه از مصادیق نصرت است که خارق العاده اند.

^۱ البته اینکه آیا آنها به طور مستقیم در جنگ شرکت کرده و به قتال می پرداختند یا خیر، اختلاف شده است اما روایات قول قتال را تأیید نموده اند.

مراد از "الفتح"

در مورد فتح خداوند متعال باید گفت که واژه فتح به دفعات زیادی در قرآن کریم به کار رفته است و کاربردهای مختلفی نیز دارد. اما آنجایی که واژه فتح ناظر به تقابل جامعه اسلامی با مشرکان است، یا به معنای پیروزی است یا به معنای نابود کردن شرک و مشرکان. مثلاً شعرا ۱۱۸ «فَأَفْتَحُ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» که حضرت نوح پس از ۹۵۰ سال دعوت مایوس شد و یقین یافت که دیگر تبلیغش اثر نخواهد داشت و به همین جهت دست به دعا برداشت تا قومش نابود شود و خداوند دستور داد تا کشتی ساخته شود تا عذاب نازل شود و کُفر و شرک به کلی نابود شود. در اینجا فتح به معنای غلبه نهایی بر کافران است. یا حضرت شعیب گفت که خدایا میان ما و قوم مان فتح ایجاد کن. یعنی آنها را نابود کن. پس واژه فتح به معنای نفرینی مُستجاب بوده است که در آن به طور کامل قوم ظالم از بین میرفته است. در آیه ۲۸ سوره سجده فرموده است که مشرکین از روی تمسخر «وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ» و در آیه ۲۹ «قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ» یعنی اگر نوبت به فتح الهی برسد دیگر مهلتی به آنها داده نمی‌شود. در روایات داریم که مُراد از فتح در اینجا فتح در عصر ظهور است. همچنین است آیه ۱۳ از سوره صف «وَأُخْرَى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ» که مفسران فرموده اند نَصْرُ اللَّهِ و فَتْحٌ در اینجا به عصر ظهور باز می‌گردد. یکی دیگر از موارد فتح، پیروزی و کسب غنائم جنگی است. مانند آیه ۱۴۱ سوره نساء «الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعُكُمُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» که منافقین طلب غنائم می‌کنند. معنای سومی نیز در سوره فتح در آیه نسخت «إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا» آمده است که ناظر است به صلح حدیبیه به این دلیل که این صلح سرآغاز پیروزی های بعدی است. پس فتح مُبین برای زمینه سازی پیروزی نیز به کار خواهد رفت.

در جلسات بعد بررسی خواهیم نمود که سوره نصر بر کدام حادثه تطبیق می‌کند؟ حادثه ای در عصر پیامبر عظیم الشان اسلام صلی الله علیه وآله وسلم یا پس از رحلت ایشان؟